

УДК 005.511.477

РЕАЛІЇ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ**Мельник Т.М., д.е.н.****Зубко О.В., к.е.н.***Київський національний торговельно-економічний університет*

Розглянуто підходи щодо ідентифікації малих та середніх підприємств у деяких країнах світу та в Україні. Проаналізовано динаміку основних економічних показників розвитку та галузеву структуру діяльності малих та середніх підприємств. Визначено частку інноваційно активних малих та середніх підприємств. Виявлено перешкоди у формуванні сприятливого бізнес-клімату для діяльності малих та середніх підприємств. Обґрунтовано необхідність системних змін та надано рекомендації щодо напрямів оптимізації інституціонального середовища розвитку малих та середніх підприємств.

Ключові слова: малий та середній бізнес, фінансові ресурси, контролюючий та податковий тиск, бізнес клімат.

The approaches to the identification of SMEs in some countries of the world and in Ukraine have been examined. The dynamics of the main economic indicators of development and the industrial structure of activity of SMEs have been analysed. The share of innovative SMEs has been determined. Obstacles to creating a favorable business climate for small and medium-sized enterprises have been identified. The necessity of system changes and recommendations for ways to optimize the institutional environment for SME development have been substantiated.

Keywords: small and medium businesses, the financial resources, controlling and tax burden, the business climate.

Актуальність проблеми. Повноцінне функціонування ринкової економіки ґрунтується на розвитку як великого, так і малого й середнього бізнесу (МСБ). Йому відводиться вирішальна роль у стимулюванні конкуренції, насиченні ринку більш якісними товарами та послугами, зниженні рівня безробіття та збільшенні рівня доходів населення, а відтак і у розширенні попиту та виробництва. Це допомагає вирішити економічні та соціальні проблеми, а відтак, сприяє інтенсивним змінам структури ВВП країни. Серед переваг МСБ виокремлюють наявність вищого рівня ефективності, особливе ставлення до праці, велику конкурентоспроможність та мобільність виробництва.

Аналіз останніх наукових досліджень. Аналіз стану дослідження проблем та перспектив розвитку МСБ в Україні виявив потужну наукову базу з вивчення цих питань. Зокрема, це праці Т.Ю. Александрюк, А.Г. Бабенко, Л.Б. Баранник, А.В. Буряк, В.В. Гавяда [1], В.В. Виговської [2], В.Г. Герасимчук, О.В. Мірошниченко, В.В. Онікієнко [3], Я.А. Жаліла [4], М.Г. Пивоварова [5] та ін. Проте розвиток цього сегменту підприємницької діяльності є досить динамічним та чутливим до зовнішніх факторів, що вимагає постійного аналізу причинно-наслідкових зв'язків між його результативністю та умовами функціонування.

Мета роботи полягає у дослідженні стану розвитку МСБ в Україні та визначенні шляхів удосконалення умов його діяльності.

Викладення основного матеріалу дослідження. Зростання ролі МСБ як каталізатора економічних зрушень супроводжується різноманітними підходами щодо критеріїв їх ідентифікації у міжнародній практиці. Типовими критеріями є обсяг реалізованої продукції, кількість працівників та балансова вартість активів. Спільним критерієм для всіх підприємств МСБ є кількість працюючих до 250 осіб (табл. 1).

Таблиця 1. Підходи до визначення формату підприємств у деяких країнах

Країна	Мікропідприємство	Мале підприємство	Середнє підприємство	Велике підприємство
<i>1</i>	<i>2</i>			<i>3</i>
Азербайджан	Будівництво та переробна промисловість - до 50 співробітників і до 0.5 млн € обороту Сільське господарство - до 25 співробітників і до 0.25 млн € Оптова торгівля - до 15 співробітників і до 1 млн € Інші галузей - до 10 співробітників і до 0.25 млн €			Компанії, які не підпадають під визначення «суб'єктів малого підприємництва»
	Оборот до 0.15 млн €; Оборот до 0.12 млн € для індивідуальних підприємців			
Білорусь	До 15 співробітників	16-100 співробітників	101-250 співробітників	Компанії, які не підпадають під визначення мікро, малих або середніх підприємств
Вірменія	До 15 співробітників; оборот і загальна вартість активів - до 0.2 млн €	До 50 співробітників; оборот і вартість активів - до 1 млн €	До 250 співробітників; оборот - до 3 млн €; вартість активів - до 2 млн €	

Продовження табл. 1

Грузія	До 20 співробітників та до 0.23 млн € обороту		До 100 співробітників та 0.68 млн € обороту	
	Щорічний оборот до 13.5 тис. €	Щорічний оборот до 45 тис. €		
Республіка Молдова	До 10 співробітників; оборот і загальна вартість активів – до 0.2 млн €	До 50 співробітників; оборот і загальна вартість активів - до 1.6 млн €	До 250 співробітників; оборот і загальна вартість активів - до 3.2 млн €	
Україна	До 10 співробітників та до 2 млн € обороту	До 50 співробітників та до 10 млн € обороту	Компанії, які не підпадають під визначення мікро-, малих або великих підприємств	Понад 250 співробітників і більше 50 млн € обороту
ЄС	До 10 співробітників та до 2 млн € обороту; вартість активів - до 2 млн €	До 50 співробітників та до 10 млн € оборот; вартість активів - до 10 млн €	До 250 співробітників; оборот - до 50 млн €; вартість активів - до 43 млн €	Понад 250 співробітників; оборот - понад 50 млн €

Джерело: складено за даними [6; 7].

В Азербайджані встановлено критерії визначення МСБ для різних видів діяльності, а саме: будівництва та переробної промисловості, сільського господарства та оптової торгівлі. Окремо виділяють мікропідприємства, для яких встановлено чисельність працюючих до 20 осіб в Грузії, до 15 – у Білорусії та Вірменії, до 10 – у країнах ЄС та Україні. У більшості країн малими визнаються підприємства з чисельністю працюючих до 50 осіб та середніми – до 250. Визначення рівня обороту та вартості активів є специфічним для кожної країни та, у першу чергу, залежить від стану її економічного розвитку.

Частка підприємств МСБ як у розвинених економіках, так і тих, що розвиваються, досягає рівня 99% загальної кількості підприємств [8], проте результати діяльності мають значні відмінності (табл. 2).

У країнах з розвинутою ринковою економікою у сфері МСБ працює, як правило, понад 60% зайнятих. У таких країнах, як Італія та Японія, ця цифра наближається до 80%, у Кореї – 86.8%. Серед країн, що розвиваються, виділяють Китай, у якому 78% зайнятих працюють на малих та

середніх підприємствах. В Україні на малих та середніх підприємствах, за даними Держстату, у 2011 р. працювало 56.7% зайнятих [16].

Таблиця 2. Показники розвитку малого та середнього бізнесу в деяких країнах у 2011 р.

Країна	Частка підприємств МСБ у загальній кількості підприємств, %	Кількість суб'єктів МСБ, тис. од.	Кількість суб'єктів МСБ на 1000 осіб населення	Частка зайнятих у МСБ від загальної кількості зайнятих, %	Частка МСБ у ВВП, %	Частка підприємств МСБ-експортерів у загальній кількості суб'єктів МСБ, %
Білорусь	94.2	68.2	7.2	27.5	22.9*	38.9
Велика Британія	99.5	1 172.4	73.8	53.0	52.0	18.2
Італія	99.7	3500.0	68.0	80.0	55.0	18.0
Канада	99.8	1119.8	32.0	-	54.3	86.0
Китай	99.1	269.3	5.0	78.0	60.0	-
Корея	99.9	3 123.3	63.0	86.8	50.0	33.0
Нідерланди	99.6	860.7	60.0	68.0	51.1	20.0
Німеччина	99.5	3 123.9	38.3	60.9	53.8*	23.2
Росія	95.2	4596.9	32.0	55.2	55.2	14.6
США	99.6	4998.2	74.0	61.0	54.1	30.0
Фінляндія	99.5	113.4	41	60.0	65.0	16.4
Швейцарія	99.6	260.0	34	66.6	51.0	28.2
Японія	99.3	5 797.7	50	79.0	53.8	30.0
Україна	99.4	1287	28	56.7	48.8**	7-15***

Примітка: * частка у ВДВ; ** частка у обсязі реалізованої продукції; *** частка малих та середніх підприємств відповідно.

Джерело: складено за даними [8-15].

Частка МСБ у ВВП розвинених країн перевищує 50% (Велика Британія, Італія, Канада, Нідерланди, Німеччина, США, Швейцарія), а у Китаї та Фінляндії – понад 60%. Внесок українського МСБ у обсязі реалізованої продукції склав 48.8%.

За даними Держстату, в Україні в 2011 р. діяло 1287 тис. малих та середніх підприємств. Їхня кількість щорічно зростала у середньому на 3,3% за п'ять останніх років та склала 114% порівняно з показником докризового 2007 р. Проте темпи зростання кількості таких підприємств мають нестійку тенденцію до нарощення (табл. 3).

Таблиця 3. Основні показники розвитку МСБ в Україні

Показник	2007	2008	2009	2010	2011	2010*	2011*	2012*
Кількість малих та середніх підприємств, тис. од.	1129	1181	1224	1252	1287	378	375	364
у % до попереднього року	-	104.6	103.6	102.3	102.8	-	99.2	97.1
у % до загальної кількості	99.6	99.5	99.6	99.5	99.4	99.8	99.8	99.8
Обсяг реалізованої продукції (без ПДВ та акцизу), трлн грн	1.5	1.7	1.5	1.7	1.9	2.0	2.2	2.4
у % до попереднього року	-	114.1	89.4	115.3	112.8	-	112.2	109.1
у % до загального обсягу реалізованої продукції в Україні	60.7	55.5	54.5	51.3	48.8	58.4	55.5	58.1
Середньорічна кількість зайнятих на малих та середніх підприємствах, млн осіб	5.7	5.3	4.9	4.5	4.3	5.6	5.3	5.2
у % до попереднього року	-	93.0	92.5	91.8	95.6	-	94.6	98.1
у % до загальної кількості зайнятих	62.4	59.8	60.2	57.8	56.2	69.8	68.6	67.8

Примітка: * - уточнені дані Держстату України без банків, бюджетних установ та з урахуванням зміни підприємствами основного виду економічної діяльності у 2010 р.

Джерело: складено та розраховано за даними Держстату України [16].

Показники зайнятості у МСБ, починаючи з 2007 р., мають стабільну тенденцію до спаду. За досліджуваний період кількість зайнятих у цьому секторі зменшилась на 1.4 млн осіб та у 2011 р. склала 4.3 млн осіб.

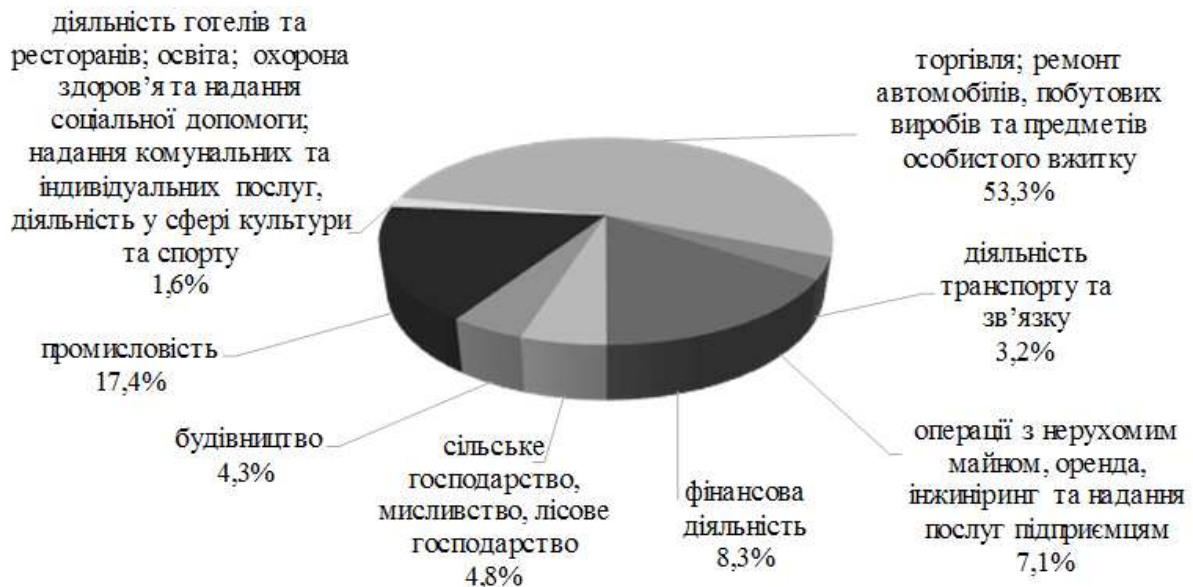
Частка реалізованої продукції МСБ у 2011 р. склала 48.8%, що є найнижчим показником для аналізованого періоду. При цьому, порівняно з 2007 р. обсяг реалізації зріс на третину та досягнув 1.9 трлн грн. У перерахунку на 1 підприємство він становить 1.5 млн грн., що лише на 16% більше від виручки у 2007 р. Це свідчить, що значення МСБ для економіки України зростає більшим чином за рахунок створення нових підприємств, ніж за рахунок розширення їхнього обороту.

У 2012 р. були внесені корективи до методології дослідження результатів діяльності підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності. Основною зміною стало виключення банків та бюджетних установ з обстеження, що зменшило кількість підприємств МСБ майже на 70% у 2010-2011 рр., проте призвело до зростання обсягів реалізованої

продукції майже на 0.3 трлн грн та кількості зайнятих на 1 млн осіб.

Українські малі та середні підприємства переважно працюють у низькотехнологічних видах економічної діяльності (рис. 1), через що 99.4% кількості підприємств забезпечують менше половини обсягу реалізованої продукції.

Рис. 1. Структура видів економічної діяльності малих та середніх підприємств в Україні у 2011 р.

Джерело: побудовано автором за даними [16, с. 398-399].

На сферу послуг у 2011 р. припадає 20.2% обсягу реалізованої продукції МСБ, торгівлю та ремонт – 53.5%. Для порівняння, у Білорусії відповідні показники складають 27.8% та 40.5% [8, с.8], у Франції – 50% та 26% [17, с. 366]. Така видова структура діяльності українських малих та середніх підприємств вказує на низький рівень спеціалізації, що зумовлений браком кваліфікованих кадрів та невмотивованістю персоналу через оплату праці.

За даними Держстату, у 2012 р. середня заробітна плата в Україні складала 19.83 грн/год., для середніх підприємств – 12.62 грн/год., для малих підприємств – 8.64 грн/год. [16, с. 371]. Для порівняння, у 2012 р. у США середня погодинна оплата праці складала 35.67 дол., мінімальна – 7.25 дол. (за середнім обмінним курсом НБУ 285.1 та 57.9 грн відповідно), у Франції – 39.8 та 12.1 дол. (318.2 та 96.7 грн), у Бразилії – 11.20 та 1.98 дол. (89.5 та 15.8 грн) [18, с. 8]. Разючі відмінності пояснюються тим, що на оплату праці вітчизняними малими та середніми підприємствами у середньому було витрачено 3.4% виручки від реалізації [16]. Найбільшою

статтею витрат для підприємств залишається вартість товарів та послуг, придбаних для перепродажу та реалізованих без додаткової обробки – 49.4% обороту. У підсумку майже половина виручки МСБ формується не за рахунок виробництва продукції, а шляхом перепродажу товарів.

Майже 65% малих та 67% середніх підприємств у 2011 р. отримали прибуток від звичайної діяльності до оподаткування [16]. У розрахунку на одне підприємство сума прибутку складає 83.5 тис. грн, а сума збитків – 69.4 тис. грн. Це свідчить, що у цілому український МСБ не є збитковим, хоча існують регіональні відмінності. Від’ємний фінансовий результат до оподаткування за підсумками 2011 р. мали підприємства Івано-Франківської, Луганської, Чернівецької та Чернігівської областей.

Розвиток МСБ значною мірою пов’язаний з інвестиціями та інноваціями. Частка інвестицій у МСБ має спадну тенденцію та становила 32.1% валових капітальних інвестицій в Україну. У вартісному вимірі розмір інвестицій досягнув 97.18 млрд грн, що на 16% більше від рівня 2009 р., проте на чверть менше, ніж у докризовий 2008 р. Їхні темпи зростання є значно нижчими, ніж для великих підприємств – 21% проти 40% до 2010 р.

Підприємствами МСБ було реалізовано 43.8% інноваційної продукції, у тому числі 39.5% припадало на промислові товари та 50.8% на послуги [19]. Потрібно зазначити, що державну фінансову допомогу для інноваційного розвитку отримали 2.6% малих та 3.9% середніх підприємств, а великих – 6.2%. Оскільки для розрахунку показників інноваційної активності у МСБ було обстежено лише 2.6% їхньої загальної кількості, вважаємо, що рівень інноваційності цього сектору економіки може бути значно вищим.

Додатковим ресурсом для розвитку МСБ є зростання кредитування та венчурного фінансування. Впродовж останніх років спостерігається висхідна тенденція у обсягах такої підтримки, хоча існують певні труднощі.

За оцінками Світового банку, доступ до фінансів становить велику перешкоду для діяльності малих і середніх підприємств в Україні, що спричинено чинниками як з боку попиту, так і з боку пропозиції. У першому випадку бар’єрами для отримання кредиту є відсутність застави або кредитної історії, обмеженість доступу до кредитної інформації, непомірні ставки кредитування. Українські банки вимагають заставу

на рівні у середньому 137.5% від суми кредиту (у Казахстані – 91%, Чехії – 107%, Росії – 116.5%) [20]. В Укрексімбанку процентна ставка по кредитах МСБ у національній валюті становить 19.5%, в іноземній – 10-10.6%. З 2013 р. в Угорщині національним банком запроваджено «Програму кредитування розвитку» МСБ за нульовою ставкою у обсязі майже 833 млн євро. Проте, для більшості українських підприємств в комерційних банках середня ставка кредитування складає 24% річних, що є досить обтяжливим для бізнесу.

Серед факторів пропозиції слід виокремити недостатній рівень конкуренції у банківському секторі, обережне ставлення до кредитування МСБ.

Найбільш відомими лініями кредитування МСБ в Україні є проекти Європейського банку реконструкції та розвитку, Світового банку, Німецько-Українського фонду та Укрексімбанку.

Європейський банк реконструкції та розвитку надав Укрексімбанку кредит на 50 млн дол. для стимулювання інвестицій у проекти підвищення енергоефективності та для відновлення кредитування МСБ [21]. Кредити за програмою надаються на 5 років, включаючи пільговий період строком до 2 років.

Кредитування у сфері енергоефективності здійснюється також у рамках проекту з Світовим банком, яким виділено позику в обсязі 200 млн дол. строком до 30 років.

Німецько-Український фонд впроваджує Програму мікрокредитування та Проект «Програма з рефінансування заходів підтримки системи кредитування у сільській місцевості». З цією метою фонд відкрив кредитні лінії з початковим обсягом у 2 млн євро та 7 млн євро відповідно, що реалізуються через банки-партнери. Кредити МСБ надаються терміном до 5 років з відсотковою ставкою на 2% більшою, від облікової ставки НБУ [22].

Для фінансування інвестиційних та поточних витрат Укрексімбанком реалізується Програма сприяння кредитуванню МСБ, якою передбачено надання п'ятирічних кредитів до 0.5 млн дол. США.

Аналіз інвестиційних декларацій компаній з управління активами венчурних фондів в Україні дозволив констатувати, що переважна більшість таких інституціональних одиниць зорієнтовані на інвестування у будівництво, торгівлю, готельний і туристичний бізнес, переробку

сільгосппродукції, страхування, інформатизацію, але не у «хай-тек» технології. Зокрема, з 139.26 млрд грн вартості чистих активів венчурних фондів у 2012 р., за оцінками фахівців, на інноваційні проекти припадає не більше 1 млрд грн (~ 125 млн дол.). У США на 2500 проектів у сфері високих технологій спрямовано майже 25 млрд дол. [23], у Росії на 139 проектів – 12.1 млрд руб. (~374 млн дол.) [24].

Кількість венчурів, зорієнтованих на інвестування в українські компанії, які реалізують інноваційні програми, коливається в межах 2–5% від їх загальної кількості [25]. Це сигналізує про становлення неефективної структури інституту венчурних інвестицій, в той час як у Іспанії, Італії та Китаї відповідні венчурні інвестиції досягають 30%, Ізраїлі та Тайвані – ~65%, а у США – 85% [26, с. 134].

На нашу думку, це пояснюється очікуваним економічним ефектом та вибором менш ризикової сфери інвестування. Так, середня дохідність венчурних фондів у 2010 р. складала 62% із традиційно дуже широким діапазоном результатів окремих фондів – від -98% до понад +4800% [27]. При цьому рентабельність у сфері будівництва становила 200–500% з терміном обігу коштів у 2–3 роки, тоді як для інноваційних проектів венчурна підтримка може взагалі не принести доходу, а термін інвестування сягає 7–8 років. Це свідчить, що вітчизняні венчурні фонди не прагнуть диверсифікувати власні інвестиційні портфелі, віддаючи перевагу середньоризиковим проектам з фінансовими активами та нерухомістю. Частка іноземних інвестицій у венчурний бізнес у 2012 р. склала майже 16%. Це вказує на незначну зацікавленість нерезидентів, що зумовлено, у першу чергу, мінливістю та непрозорістю українського законодавства щодо ведення бізнесу.

Іншою проблемою називають незадовільну якість нових проектів, багато з яких так і залишаються ідеями. З метою виправити ситуацію нині створюється грантовий фонд Global Technology Foundation за участю російського венчурного капіталу Runa Capital, Almaz Capital, TA Venture та українського інноваційного парку Bionic Hill. Передбачається щорічно надавати від 10 грантів по 30 тис. дол. для ІТ-проектів у сферах державних послуг, ЗМІ, освіти, медицини, фінансової діяльності [28]. Для стартапів цієї ж сфери американська корпорація IBM розпочала програму «Глобальний підприємець» спільно з Держінформнауки та Біржею інвестиційних проектів STARTUP.UA.

Для виконання Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні, прийнятої у 2000 р., простежується активізація фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки малого підприємництва на рівні місцевої влади. На регіональному рівні розпочали роботу такі проекти, як «Інтернаціоналізація та гуртування МСП і структур підтримки бізнесу на прикордонних територіях - InterNet» (Одеська обл., сума проекту – 342 тис. євро), «Центр першого контакту» (Івано-Франківська обл., 490 тис. євро) та деякі проекти міжнародної допомоги.

Для розвитку інфраструктури підтримки малих та середніх підприємств в Україні у 2012 р. реалізовано такі заходи [29]:

- створено перший бізнес-інкубатор повного циклу, який надає послуги з розвитку стартап-проектів, забезпечує подальший їх супровід та залучення інвестицій у стартап-компанії – «Happy Farm» (с. Щасливе, Київська обл.);

- Держпідприємництвом України проведено освітню кампанію з питань провадження підприємницької діяльності (75 навчальних семінарів за напрямками планування, оподаткування та ресурсне забезпечення малого підприємництва);

- розпочато роботу інформаційно-консультаційних бізнес-порталів, «Гарячих ліній» та консультаційних пунктів.

На сьогодні малі та середні підприємства України стикаються з низкою проблем, які породжено неефективною системою державної влади та управління. Більшість таких проблем є спільною як для малого і середнього, так і великого бізнесу, а саме: слабкий захист прав власності, великий регуляторний тиск з боку держави, надмірний державний контроль, великі бар'єри на шляху створення бізнесу.

Єдині органи реєстрації бізнесу існують у переважній більшості країн світу. Однак їхня ефективність не однакова і залежить головним чином від здатності об'єднати всі необхідні процедури реєстрації, повідомлення та забезпечення відповідності нормативно-правовій базі у межах однієї установи. Наприклад, у Вірменії підприємцям необхідно лише сплатити реєстраційний збір в банку і замовити печатку компанії. В Україні принцип «єдиного вікна» реєстрації підприємства не сприяє ослабленню адміністративного тиску, оскільки підприємцям необхідно витратити ще 16 днів і пройти 5 адміністративних процедур, щоб зареєструватися в різних державних органах та подати всі необхідні повідомлення.

Досить декларативним виглядає напрям щодо сприяння розвитку малих та середніх підприємств шляхом зменшення контролюючого та податкового тиску на бізнес. Кількість планових перевірок підприємств зменшилась за п'ятнадцять років майже вдсятеро (у 1997 р – 80 тис., у 2012 – 8.9 тис.). Разом з тим, кількість позапланових ревізій, за оцінками Федерації роботодавців України, сягнула 2,06 млн перевірок, у наслідок чого середній простій тривав 45 днів. Це означає, що перевірки піддавались 64% підприємств у 2012 р. Для порівняння: у ПАР підлягають перевіркам до 5% МСП з тривалістю перевірки до 1 дня, у Франції – до 2%.

Перевіряти підприємства в Україні мають право 70 структур (у Молдові – 56, Білорусії – 40, Казахстані – 30) [30]. На їхнє утримання у 2012 р. витрачено 24.1 млрд грн або в перерахунку на одну перевірку 11.6 тис. грн. Ще 44 органи можуть припинити роботу підприємства, внаслідок чого втрати склали 27 млрд грн, або 1.9% ВВП. Суму штрафів, накладених на підприємства, оцінено у 3.3 млрд грн, проте фактично державний бюджет поповнився на 0.99 млрд грн у зв'язку з оскарженням 70% покарань. Таким чином, надходження до бюджету від однієї перевірки склали в середньому 0.48 тис. грн. Це у 24 рази менше від витрат на одну ревізію.

З 2005 по 2012 рік, за даними Світового банку, загальний податковий тиск зазнав незначних змін – з 57.3% до 55.4% від прибутку. При цьому кількість годин на підготовку податкової звітності зменшилась у понад 4 рази (з 2085 год. у 2005 р. до 491 год. у 2012 р.) через скорочення видів обов'язкових платежів у понад 5 разів (з 147 до 28 відповідно). Така кількість податків хоча й відповідає загальносвітовій тенденції, проте у країнах ОЕСР підприємства сплачують лише 12 податків, у Китаї та Росії – 8, Грузії та Сінгапурі – 5, Швеції та ОАЕ – 4, Гонконгу – 3.

Із загального податкового навантаження 11.6% належить податку на прибуток підприємств. Потрібно звернути увагу, що у 2013 р. відповідно до Податкового кодексу України податку на прибуток стягується за ставкою 19%. Для порівняння: у світі середня ставка корпоративного податку становить 16.4%, у країнах ЄС – 12.5%, ОЕСР – 15.7%. Хоча для українського МСБ рівень цього податку є нижчим від середньосвітового майже у 1.5 рази, проте залишається вищим, ніж близько у 50 країнах. Зокрема, у Швейцарії ставка податку на прибуток складає 8.9%, Чехії – 7.5%, Росії – 7.1%, Сінгапурі – 6%, Бельгії – 5.4% та Іспанії – 1.2%.

Для розвитку малого бізнесу українським законодавством передбачено пільги в оподаткуванні:

- можливість сплати єдиного податку (ст. 297 ПКУ);
- нульова ставка податку з прибутку (ст. 154 ПКУ).

Розмір єдиного податку встановлюється сільськими, селищними та міськими радами у фіксованому вигляді для 6 груп підприємств залежно від розміру річного доходу та виду діяльності. Такий податок мають право сплачувати малі підприємства, що використовують спрощену систему оподаткування. У цьому разі вони звільняються від сплати ПДВ, земельного податку, збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності тощо.

Для мікропідприємств (групи 1-2) ставка єдиного податку знаходиться у межах 1-20% від мінімальної заробітної плати. Відповідно у 2013 р. єдиний податок для них складає 114.7 грн та 229.4 грн.

До третьої групи відносяться фізичні особи-підприємці з розміром доходу не більш як 3 млн грн і кількістю найманих робітників до 20 осіб. До четвертої групи відносяться підприємці або юридичні особи з розміром доходу до 5 млн грн з правом наймати до 50 робітників. Для таких підприємців ставка податку встановлена на рівні 3% або 5% від доходу залежно від того, з ПДВ або без ПДВ ведеться їхня діяльність.

До п'ятої та шостої групи відносяться підприємці або юридичні особи з розміром доходу до 20 млн грн без обмеження кількості найманих робітників і ставкою єдиного податку 5% або 7% від доходу.

У 2013 р. передбачено надходження до державного бюджету від збору єдиного податку у сумі 4,57 млрд. грн, що у середньому складе 314 грн. щомісяця на одне мале підприємство.

Разом з тим, існують обмеження щодо видів діяльності, якими дозволено займатись малим підприємствам – платникам єдиного податку. Вони не можуть здійснювати технічні випробування та дослідження, що суперечить світовій практиці стимулювання малого інноваційного підприємництва. Також єдиний податок заборонено сплачувати фізичним та юридичним особам – нерезидентам.

До 2016 р. для платників податку на прибуток, у яких розмір доходів не перевищує 3 млн грн, застосовується ставка податку на прибуток 0%. Однак, підприємства не мають права здійснювати зовнішньоекономічну діяльність. Це означає, що малі підприємства, які у розвинених країнах є

основними винахідниками та продавцями на зовнішніх ринках інновацій, в Україні обмежені внутрішнім попитом, платоспроможність якого є досить вразливою. А відтак, за оцінками Міжнародної фінансової корпорації (МФК), лише 7% малих та 15% середніх підприємств займались експортними операціями [15].

Відаючи належне зниженню податкового тиску, варто зазначити, що цей інструмент регуляторної політики, за оцінками експертів, знаходиться на другому місці, поступаючись розвитку інфраструктури підтримки малих та середніх підприємств.

За оцінками МФК, вартість дотримання податкового законодавства в Україні у середньому складає 19 тис. грн, а для підприємств з валовим доходом понад 35 млн грн досягає 107 тис. грн [31]. Це означає, що лише на ведення податкового обліку та відповідне програмне й апаратне забезпечення, візити до податкових органів та перевірки суб'єкти малого та середнього бізнесу витрачають до 8.2% річного доходу. Порівнюючи з британською практикою, дотримання податкового законодавства українськими підприємствами коштує у 8 разів більше та досягає майже 1% ВВП. Враховуючи, що кількість і зміст податкових правил є виключною прерогативою державної влади, доходимо висновку, що їх обтяжливість є штучним адміністративним бар'єром для розвитку малого та середнього бізнесу. Відтак стимулювати залучення 8% безробітного населення до самозайнятості або створення мікро бізнесу неможливо.

Для формування більш сприятливого бізнес клімату та розвитку малому та середньому бізнесу необхідно зменшити контролюючий та податковий тиск, у першу чергу, шляхом скорочення кількості та термінів проведення перевірок; зниження адміністративного навантаження на бізнес; зменшення кількості форм звітності, які подаються суб'єктами господарювання; оптимізації вимог про надання інформації у формах звітності.

Щодо стимулювання експорту малого та середнього бізнесу, потрібно зазначити, що воно починається з прийняття відповідної програми. Важливість такого документу обумовлюється розумінням уряду необхідності сприяти доступу до міжнародних ринків. Така програма прийнята у більшості країн Східного партнерства, відповідно до якої біли створені агентства, що спеціалізуються на підтримці експортоорієнтованих підприємств. В Україні наразі розроблено проект

Національної стратегії розвитку експорту та законопроект про створення державного експортного агентства.

З огляду на інтернаціоналізацію малого та середнього бізнесу, на нашу думку, варто прискорити створення такого агентства. До його функцій слід віднести підтримку в отриманні оцінок кредитоспроможності, налагодженні зовнішніх контактів, забезпечуючи їх інформацією щодо міжнародних ринків, стимулюючи дослідження і розробку та запроваджуючи міжнародні стандарти якості.

Висновки. Основними факторами впливу на розвиток та ефективність МСБ в Україні є макроекономічні умови та нормативно-правове середовище ведення бізнесу. У процесі їхнього удосконалення вже зараз помітна певна дерегуляція функцій органів влади. Проте реформи регуляторної політики не мають ознак системності та послідовності. У своїй діяльності МСБ й нині стикається з надмірним контролем та штучним адміністративним тиском, обмеженнями щодо сфер оперування та можливостей фінансової підтримки. У зв'язку з цим лівова частка підприємств малого та середнього бізнесу забезпечують менше половини обсягу реалізованої продукції.

Першочерговими є завдання провадження недискримінаційної політики з акцентом не на зниженні податкового тиску, а на спрощенні вимог законодавства. Підвищенню рівня бізнес-освіченості малих та середніх підприємств має сприяти поширення навчання підприємництву у ВУЗах. Цей інструмент у світовій практиці є досить дієвим, не потребує значних додаткових державних видатків та має пролонгований ефект.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрюк Т.Ю. Становлення і розвиток малого бізнесу в регіоні: моногр. / [Т.Ю. Александрюк, А.Г. Бабенко, Л.Б. Баранник та ін.]; Дніпропетр. держ. фін. акад. - Д., 2008. - 508 с.
2. Виговська В.В. Малий бізнес України: сучасний стан і тенденції розвитку / В.В. Виговська // Актуальні проблеми економіки. - 2009. - № 1. - С. 59-64.
3. Герасимчук В.І. Малий та середній бізнес як сфера зайнятості: методологія, аналіз, проблеми розвитку: моногр. / В.І. Герасимчук, О.В. Мірошніченко, В.В. Онікієнко; Рада по вивч. продукт. сил України НАН України, Укр. ін-т соц. дослідж. - К. : УІСД, 2002. - 116 с.
4. Малий і середній бізнес у пошуках місця в стратегії економічного зростання в

- Україні: зб. наук. ст. / ред.: Я.А. Жаліло. - К. : Альтерпрес, 2002. - 118 с.
5. Пивоваров М.Г. Стратегія розвитку малого підприємництва як складової національної економіки: автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03 / М.Г. Пивоваров; Класич. приват. ун-т. - Запоріжжя, 2011. - 36 с.
  6. Индекс политики в сфере МСП: страны Восточного партнерства, 2012 год. Ход реализации Акта ЕС о малом бизнесе. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ufpp.gov.ua/content/PDF/stranu_vostochnogo_partnersta_2012_ru.pdf
  7. Commission recommendation concerning the definition of micro, small and medium-sized enterprises// Official Journal of the European Union. – 2003. – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:124:0036:0041:EN:PDF>
  8. SME Policy Index: Western Balkans and Turkey 2012. Progress in the Implementation of the Small Business Act for Europe / OECD, 2012. – 295 p.
  9. Кнут А. Среда развития малого и среднего бизнеса: международный опыт, опыт Германии и возможности их использования в Беларуси / А. Кнут, А. Скриба. – Немецкая экономическая группа ; ИЦ ИПМ. – Берлин / Минск, 2012. – 15 с. – Режим доступа: <http://www.research.by/webroot/delivery/files/pp2012r03.pdf>
  10. Financing SMEs and Entrepreneurs. Final Report / OECD Scoreboard, 2013. – 303 p. – Режим доступа: [http://search.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=CFE/SME\(2012\)12/FINAL&docLanguage=En](http://search.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=CFE/SME(2012)12/FINAL&docLanguage=En)
  11. SMEs at a glance / Business development bank of Canada, 2012. – Режим доступа: http://www.bdc.ca/EN/Documents/SBW/BDC_SBW_Fiche_Info_SMEsAtAGlance_EN_2012.pdf
  12. Beyond the crisis: SME and Entrepreneurship outlook in the MENA region / OECD, 2010. – 25 p. – Режим доступа: <http://www.oecd.org/mena/investment/44935376.pdf>
  13. SME Market Access and Internationalization: Medium-term KPIs for the SMEWG Strategic Plan / APEC Policy Support Unit, 2010. – 41 p. – Режим доступа: http://www.dtn.go.th/filesupload/images/Files/SME/210_psu_SME-Market-access.pdf
  14. EU SMEs in 2012: at the crossroads / European Commission. – Rotterdam, 2012. – 87 p. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/performance-review/files/supporting-documents/2012/annual-report_en.pdf.
  15. Огляд підприємств / Міжнародна фінансова корпорація ; Світовий банк. – Режим доступа: <http://www.enterprisesurveys.org/>.
  16. Діяльність суб'єктів господарювання, 2011 / За ред. І.М. Жук / Державна служба статистики України. – К. : Інформаційно-видавничий центр Держстату України, 2012. – 445 с.
  17. Ватченко О.Б Світовий досвід розвитку малого бізнесу / О.Б. Ватченко // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. – 2011. – № 720: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – С. 365-370.

18. International Comparisons of Hourly Compensation Costs in Manufacturing, 2012. International Labor Comparisons. – U.S. Bureau of Labor Statistics, 2013. – 10 p. – Режим доступу: <http://www.bls.gov/fls/ichcc.pdf>.
19. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2011 році / Державна служба статистики України. – К. : Інформаційно-видавничий центр Держстату України, 2012. – 305 с.
20. Впровадження схем гарантування кредиту в Україні. Приклад агробізнесу : посібник до реалізації рекомендацій / ОЕСР. Швеція, 2012. – 69 с. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/daf/psd/UkraineCGSAGribusinessUKR.pdf>.
21. Ukraine / EBRD. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ebrd.com/downloads/research/factsheets/ukraine.pdf>.
22. Німецько-Український Фонд / Національний банк України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=71707&cat_id=71349#enterprises.
23. Venture capital activity report q1 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cbinsights.com.
24. Российская венчурная компания. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusventure.ru/>.
25. Кузнецова І.С. Інститут венчурних інвестицій: стан та перспективи розвитку в Україні / І.С. Кузнецова // Наука та інновації. – 2008. – № 1. – Т 4. – С. 87-95.
26. Тараненко І.В. Світовий досвід венчурної діяльності та проблеми венчурного фінансування в Україні / І.В. Тараненко, К.В. Назаренко // Академічний огляд. – 2011. – № 1 (34). – С. 130-137.
27. Українська асоціація інвестиційного бізнесу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uaib.com.ua>.
28. Дидух О. Охота на стартапи. Українським ІТ-бізнесменам обіцяні гранти / О. Дидух. – ЛІГАБізнесІнформ, 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://biz.liga.net/all/it/stati/2479522-okhota-na-startapy-ukrainskim-it-shnikam-budut-razdavat-granty.htm>.
29. Інформаційна довідка про стан виконання плану заходів Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні у 2012 році / Державна служба регуляторної політики та розвитку підприємництва. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrp.gov.ua/info/1192>.
30. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні. Національна доповідь / Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва. – К., 2010. – 240 с. – Режим доступу: <http://www.dkrp.gov.ua/files/c19f3.doc>.
31. Вартість дотримання податкового законодавства в Україні / Міжнародна фінансова корпорація; Група Світового банку. – К., 2009. – 252 с. – Режим доступу: <http://www1.ifc.org/>.